

ՄՕՐ ՅԻԾԱՏԱԿԸ

«Երբև զինդ ոսկի ի քիթ խողի, այնպէս
կնոջ շարաքարոյի գեղեցկութիւն»

(Առ. Սողոմ. ԺԱ — 22):

«Իմաստուն կանայք շինեցին տունս, իսկ
անզգամքն ձեռօք իւրեանց կործանեցին»:

(Առ. Սողոմ. ԺԴ. — 1):

Ա.

Այդ օրը շատ արցունք քամեց իւր ցամաք աչքերից ձե-
րունի Միքայէլը: Մակարենց տունը վաղ առաւօտունից հետ-
զհետէ լցուում էր հարեաններով: Մարդ թէ կին, բարեկամ
թէ օտար, ամէնքն էլ գնում էին գիւղի մեծատան՝ Միքայէլի
կնոջը՝ Շողեր տատին «ողորմի» տալու, մի երկու կաթիլ ար-
ցունք թափելու իբրև նշան յաւիտենական հրաժեշտի: Հասա-
կաւոր կանայք շարէշար իջնում էին կտուրից սանդուղքով,
տղամարդիկ բակի դռնիցն էին գալիս: Կէս ժամուայ մէջ տու-
նը սգուորներով ու յուղարկաւորողներով լցուեց:

«Նուբաւոր» (բրգաձև) տան յարկի տակ, պատուաւոր
անկեան կողմը, հասարակ կտաւէ տկնակի վրայ, կարմիր շի-
լայ վերմակի տակ դիակնացած պառկած էր Շողեր տատը: Ու-
ղիդ էր թէ չէ, չգիտեմ, միայն նրա գլխավերևումը կանգնած
կանայք նրա ցամքած դալուկ դէմքի վրայ ողորմածութիւնն ու
բարեսրտութիւնն էին պաղած տեսնում: Նրանք ափսոսում,
իրար շշնջում էին հանգուցեալի առաւելութիւնները. ոմանք ա-
կամայից, ոմանք էլ վայելութիւնից ստիպուած աշխատում էին
ողբական ձայներ հանել և իրենց արցունքն էլ խառնել
հարազատների արցունքի հետ: Հանգուցեալի անկողինը ծնկա-
շոք շրջապատել էին որդիները, հարսները, ազգականներն և
սրտայոյզ վայնաստնով լալիս էին: Գլխավերևում, կանանց
մէջ համեստ դիրքով կանգնած էր ծերունի Միքայէլը՝ հանգու-

ցեալի ամուսինը: Եթե անսովորաբար ծերունու աչքը ցամաքել էր. սակայն սրտի յուզմունքը, շրթունքների կծկումն, մարմնի ջր-դաճութիւնները, խուլ, խեղդող հեկեկանքը քամում էին նրա աչքերից վերջին կաթիլները: Նա սաստիկ էր մղկտում, բայց աշխատում էր զսպել իրեն, որովհետև անհամեստութիւն է ամուսնուն կնոջ մահուան համար վիշտը բարձրաձայն արտա-յայտել: Ծերունի Միքայէլի երևակայութեան առաջ պատկե-րանում էր անցեալը, երբ ինքն իբրև գիւղի կտրիճ երիտասարդ շատ հասակակիցների նախանձը շարժեց գեղանի Շողերին կը-նութեան առնելով: Ապա յիշեց երբ հայր եղաւ առաջին երկու որդոց, որոնք այժմ ամուսնացած էին և զաւակների տէր: Անցեալից նրա յիշողութիւնը կտրուեցաւ և տանջող ներկայի վրայ կենդրոնացաւ: Իրականութիւնն այժմ այն է, որ ինքն անզօր ծերունի է: Ամուսնաւոր զաւակներն ու նրանց կանայք իրենց հոգածութեան միայն աւելորդ մասը պիտի բաժին տան նրան: Նա իրան սոսկալի մենակ զգաց և անպաշտպան ու նո-րից դողացին ձեռքերը, ցնցուեց մարմինը և ծուռեցան շը-թունքերը: Բայց իւր ցաւը մոռացաւ նա. յանկարծ նրա ուշքը կենդրոնացաւ մօր կրծքի վրայ ընկած-բեկ-բեկ ձայնով մղկտացող պատանու վրայ: Պատանեկական մի սիրուն շիկահեր գլուխ մերթ վեր ելնում, մերթ վար էր իջնում հանգուցեալի կրծքի վրայ: Շարմաղ շրթունքները որոնում էին ցամաքած ստիւքը, համբոյր սփռում դէմքին ու կրծքին: Առաջուայ դուրեկան ջեր-մութիւնը չգտնելով պատանին յուսահատ գլուխը վեր էր բարձ-րացնում, թաթիկներով անխնայ զարկում խաժ աչքերին, ու վշտից վարդ կտրած դէմքին, ապա նորից խոնարհւում, նորից «մայրիկ ջան» աղեկտուր ձայնով ընկնում ու արցունքով լուս-նում մօր կուրծքը:

Պատանին հանգուցեալի վերջնական էր, տառն և մի տա-րեկան Մանուէլը: Անդրանիկների ամուսնութիւնից յետոյ հօր և մօր սէրն ամբողջապէս կենդրոնացել էր փոքրիկ Մանուէլի վրայ: Նա նրանց ծերութեան ուրախութիւնն էր ու մխիթա-րութիւնը: Այժմ նա զրկուեցաւ մօր խնամքից և որբ մնաց:

Եւ վա՛յ այն պատանուն, որ զրկւում է մօր գգուններից և «հարսներին» եղբօրց կանանց խնամքին է մնում. մանաւանդ եթէ նրանց մէջ «չար օգի» էլ կայ:

Ծերունի Միքայէլը կրտսեր որդուն մայրազուրկ տեսնե-լով իւր ցաւը մոռացաւ: Իսկ փոքրիկ Մանուէլն որ չէր յիշում թէ «չարոց զուլ» հարսի իշխանութեան տակը մնաց և էլ չկար մայրը, որ պաշտպանէր նրան հարսի նախատինքներից, առա-

ւել էր մղկտում, առաւել ծեծում գլուխը և բորբոքում արտասուքի աղբերակները:

Յուդարկաւորները մոռացան ննջեցեալին կարծես. նրանց սգի առարկան փոքրիկ պատանին դարձաւ: Մանուէլի անկեղծ, անսփոփանք վիշտը նման յոյզեր յառաջ բերեց և սգադիր կանանց և մարդկանց մէջ:

Վերջապէս լուսեցաւ թէ շէրէցն եկաւ: Գիւղի վերին թաղից, եկեղեցուցն էր գալիս Տէր Դ.: Մի միջահասակ լայնաթիկունք, մեծ քթով ծերունի էր, գիւղի սիրելի քահանան: Կապայի վրայ հագել էր իւր «կարճիկը», գլխին գառան մորթուց կամիլաւա, ձախ թևի վրայ ծալած չիթ շուրջառն էր ձգել, ձեռքումը կաշեկաղմ արծաթախաչ Մաշտոցը բարձր բռնունելով, աջովը ձեռնափայտ—գաւազան կրում: Նա առջևը ձգած տիրացու Պետրոսին, որ խաչվառն էր տանում, ետևից հինաւուրց ժամկոչ Դասպարին որ բուրվառն էր բերում, «Ողորմեա ինձ, Աստուած» սաղմոսը քաղելով շտապ շտապ դէպի Մակարենց տունն էր գնում: Ծերունին իսկական ժողովրդի զաւակ էր. նա շատ լաւ էր հասկանում խնդալ ընդ խնդացողը, լալ ընդ լացողս: Գիտենալով որ իւր հօտի մէջ ննջեցեալի անկողնի շուրջը սոսկալի սուգ են անում, նա շտապում էր արագ քայլերով գնալ, շուտով դիակը տանից հանել և այսպիսով խնայել ողբացողներին:

Քահանան Մակարենց բակը մտաւ: Պատերի տակ նստած ու կանգնած տղամարդկանց բազմութիւնը պատկառանքով «փափախները» հանեցին և ընդունեցին հայր քահանայի ողջոյնը: Սրահում հաւաքուածները նրան ճանապարհ բացին և նա տուն մտաւ: Նրա ներկայութիւնը պատկառանք և մխիթարութիւն էին ազդում. լացի ձայները, հեկեկանքները զսպուեցան, մեղմացան: Նա վրան ձգեց շուրջառը, օրհնեց լուացման շուրը և դիակը յանձնեց կանանց, որ տանեն լուանան և պատանեն:

Կտաւի մէջ պինդ կարած և նաշի վրայ դրած դիակը նորից քահանայի առաջը բերին: Սկսուեցաւ «տան կարգը». խնկան անուշ հոտը կապոյտ քուլաներով դէպի երդիկը բարձրացաւ: Հագիւ էր քահանան երգել «Դատեա, Տէր, զայնոսիկ» սաղմոսը, երբ մի սոսկալի ծղրտոցով մէկն ընկաւ դիակի վրայ: Մանուէլն էր: Նրա առջև կտաւի մէջ կարուած էր նա, որին մայր էր անուանում: Պատանին չտարաւ այդ վիշտը և դալկացած նրա վրայ ընկաւ: Նրա սուգը բազմութեան սգով լցրեց տունը: Զգացուեցաւ և բարի հովիւը: Ծերացած աջքերումն արցունքը կոխեց. էլ չկարողացաւ կարդալ: «Տէր մի համարիր զայս մեղս»

ասելով, կարգը կիսակտուր թողեց, ծալեց Մաշտոցն առաջ ընկաւ և հրամայեց ժնաշըս վերցնել: Չորս յաղթանդամ գիւղացիք թոցրին նաշը: Երկուսն ուշագնաց պատանուն գրկեցին և տխուր թափօրը դէպի եկեղեցին ուղղուեցաւ:

Թաղեցին Շողեր տատին: Նրա թարմ հողաբլրից բռնու-թեամբ խլեցին մօր «քաղցր յիշատակ» Մանուէլին և կիսակենդան տուն բերին:

Բ.

Շողեր տատի մահից ուղիղ երեք տարի յառաջ էր: Մի լուսնկայ անուշ գիշեր: Գիշերուան խաղաղութիւնը իջել էր գիւղի վրայ: Յունիսն էր. ուստի և տների բակերից մակաղած տաւարի շնչառութիւնն ու որոճի ձայնն էր լսուում միայն: Մերթ ընդ մերթ էլ գիշերապահների «է՛հէ՛հէ՛» աղաղակը և շների հաշոցը: Քնած չէին միայն Մակարեանց տան հասակաւորները: Երեխաներին տանը քուն դնելուց յետոյ, Միքայէլը իւր կնոջ, աւագ որդու և անղրանիկ հարսի հետ քաշուել էին «յօդէն»: «Բուխարու» երկու կողքում գլուխները քարշ նստած էին տան աւագն ու իւր կինը: Փոքր ինչ ներքև նստած էին որդին ու հարսը: Ամենքն էլ մտախոհ էին և լուռ:

— Գասպար, որդի, շան հաշոց կայ դրան. վերկաց տես չեկամ արդեօք: Կարելի է նա է:

— Ա՛յ մարդ, զուր բան է քո արածը. մի տղայ որ իւր հօրն ու մօրը ականջ չանի, օտարին իսկի չի լսի: Չար. սատանէն մտել է որդուդ սիրտը. իւր ուզածը պիտի անի:

— Ա՛խ, իմ շէն տունն եմ ափսոսում, չեմ ուզում բաժանութիւն լինի, քանդուի, քանի դեռ ես կենդանի եմ, թէ չէ գլուխն ու քարը, թող գնար առնէր:

— Իմ սրտիս մէջն էլ կարծես տպաւորուել է, հայրիկ, որ այդ աղջիկը մեր տան վրայ անասելի թշուառութիւն պիտի բերի... Երեկ շատ խնդրեցի...

— Վերկաց, որդի, սանահէր Կիրակոսն է, ընդհատեց որդուն հայրը. շները վրայ առին, հասիր, թող ներս գայ տեսնենք ի՞նչ բարի համբաւ է բերել:

— Խեղքս բան չի կտրում, այ մարդ, զուր բան է...

Բանը նրանումն է, որ Միքայէլի երկրորդ որդին՝ Մելքոնը սիրել էր Թորոսի փոքր աղջիկը, գեղեցիկ նազուխն: Թորոսենց տունը գիւղի մէջ կռուարար, չար, նախանձոտ ցեղի վարկն ունէր: Նրանց տան աղջիկները, որ տուն որ գնացել էին իբրև հարս, բաժանութիւն էին ձգել, կազ ու կոխ և քան-

դել էին շէն տները: Այդ երկիւղից շատ անգամ Միքայէլը, իւր կիսը, եղբայրն ու սրտացաւ ազգականները համոզել էին Մելքոնին, որ ձեռք վերցնի Նազլուից: Սակայն Մելքոնը երկու ոտքը մի մաշիկի մէջ դրած պնդում էր թէ Նազլուն է որ կայ. ուրիշ աղջիկ նա չի առնի ու կգերադասի հօր տանից, տեղից, կարողութիւնից ձեռք վերցնել, ջոկուել մի փոքրիկ տնակում ապրել Նազլուի հետ, թէկուզ գիւղի նախընտրեալն էր քաղաքի: Ծնողների կողմից բուռն ընդդիմադրութիւն տեսնելով Մելքոնը սրտնեղել էր ու վերջին ժամանակները տուն չէր գալիս քնելու, այլ ջրաղացումն էր քնում, ջրաղացպանի հետ: Երկու օր առաջ նա ջրաղացպան Յակոբի ձեռքով լուր էր դրել հօրը թէ, եթէ երեք օրից յետոյ Նազլուին չեն ուղի իրեն հարսնացու, ինքը կերթայ նշան կդնի, կպսակուի և բաժան կապրի: Միքայէլի սիրտը կրակն ընկաւ այս յանդուգն պատգամից. նա կարող էր դուրս վաճառել տանից անհնազանդ որդուն, բայց համազիղացիների առաջ իւր վարկը կընկնէր, իւր շէն տունը նշանակութիւն կը կորցնէր, եթէ բաժանուէին որդիք: Չէ որ գիւղացուտան շինութիւնը եղբայրների անբաժանութեան մէջն է: Մէկ խօսքով թասիբը չը չտարաւ: Մտածեց մի վերջին փորձ անել. դիմեց գիւղի սիրելի «իրիցուն» հայր տէր Դ. ու իբրեւ հոգևոր հօր խնդրեց, որ համոզէ նրա մոլորուած որդուն ձեռք քաշելու Թորոսենց աղջկանից: Խոհեմ քահանան մերժեց նրա խնդիրը:

— Միքայէլ եղբայր, դու հասկացող մարդ ես, երկար տարի էլ իմ երեցփոխանն ես եղել. դու կարող ես իմ դրութիւնը հասկանալ: Ես անարժան տեղովս քահանայ եմ. քահանայ ասածդ ժողովրդի հայր կնշանակէ: Իսկ հայրը չպէտքէ խտրել իւր հոգևոր որդիներին: Թորոսենց տունն էլ իմ գաւակներն են ինչպէս և ձեր տունը: Ես ինչպէ՞ս գնամ քո որդու մօտ վատաբանեմ Թորոսենց աղջկան: Ասուած է թէ՛ «չիք ինչ ծածուկ որ ոչ յայտնեցի»: Վաղը կիմացուի և ես կդառնամ վատամարդի և խռովութեան առիթ: Չէ, եղբայր, խնդրում եմ քեզ չնեղանաս ինձնից, ես այդ գործը յանձն չեմ առնի:

Այս մերժումից յետոյ Միքայէլի յոյսը սանահէր Կիրակոսը մնաց: Նա կանչեց նրան, խնդրեց որ յանձն առնի զնալ ջրաղաց և «մոլորուած» որդուն համոզի դառնալ չար ճանապարհից: Սանահէր Կիրակոսը կատարեց իւր սիրելի կնքահօր խնդիրը և այժմ այնտեղից էր վերադառնում:

— Սանահէր, եարար բարի համբաւով ես գալիս թէ չէ, անհամբերութեամբ հարցրեց Շողեր տատը, երբ նա յօդէն մտաւ:

—Քաւորակին, ի՞նչ բարի համբաւ. աշխարհը փչացել է, ծնողների և ծերերի յարգանքը կորել է ժամանակիս որդիների և ջահիլիների մէջ: Օձի լեզու բանեցրի, ամէն տեսակ բարի խորհուրդներ տուի, աղաչեցի, պաղատեցի, որ նա թողնի իւր մտադրութիւնը, սակայն Մելքոն որդիդ միանգամայն սատանի ձին հեծել է. չէ որ չէ, պիտի առնեմ որ պիտի առնեմ, ասում է:

—Շնորհակալութիւն, սանահէր Կիրակոս. մենք մեր ծնողական պարտքը կատարեցինք դէպի մեր անառակ որդին, դու էլ քո բարեկամական պարտքը: Այժմ լացե՛ք ինձ այ կնիկ, որդի ջան, հարսի, դարձաւ Միքայէլը դէպ իւր կնոջը, որդուն ու հարսին: Երևի մենք մեղք ենք գործել Աստուծոյ առաջ, որ նա մեզ պատժում է մեր անհնազանդ որդու ձեռքով: Ես իմ զաւակների անժամանակ բաժանումը, իմ տան աւերը չեմ կարող տանել. թասիւս չի վերցնի: Ես առաջարկում եմ որ յօժարիք ինձ հետ ուզենք այդ աղջիկը Մելքոնին, իւր արիւնն իւր գլուխը լինի: Ի՞նչ էք ասում: Սանահէր Կիրակոսն էլ այստեղ է. վաղը, Գասպար ջան, վերցրո՛ւ. բանահօրը զնա ուզելու և շուտով պսակինք մեր ամօթանքը մեր վիրշը ծածուկ պահելով: Հը՛, ի՞նչ էք ասում:

Ուրիշ էլք չկար. յօժարեցան: Օդայից տուն գնալիս Միքայէլի մեծ հարսը՝ Սաւգուլը գոգնոցի փեշերով աչքերն էր սրբում: Նրան վիճակուած էր իբրեւ տեգերակին ապրել թորոսեց «անսպեռ Նազլուի» հետ:

Սեպտեմբերի վերջերին, երբ գիւղացիք կալուկփից պըրծան, Մակարենց Միքայէլը որդուն պսակեց: Պսակից յետոյ երբ «թագաւորն ու թագուհին» եկեղեցուց դուրս եկան, բաւում և կտուրներում խմբուած կանանց և աղջիկների հարիւրաւոր աչք Նազլուի վրայ ուղղուեցին:

—Տես, տես սանամէր, որքան անհամեստ է. չորս կողմը մտիկ տալով է գնում. տես որքան ուրախ է, ասում է մի նորատի հարս մի կնոջ:

—Գիւղի շէն տներից մէկն աւերաւ, ասաց մի հեղինակաւոր կին իւր շուրջը խմբուած կանանց, երբ հարսանեկան պարն արդէն հեռացել էր եկեղեցուց, իսկ կանայք սկսան ցըրուել:

Շատ մարդ այդ օր ուրախացաւ հարսանեկան առատ գինու և ճաշի շնորհիւ: Բռնազբօսիկ ուրախութիւն նկատուում էր և ծերունի Միքայէլի դէմքին, բայց Շողեր տատի երեսին ժըպիտ անգամ չեկաւ: Պատանեկան բնաւորութեանը հակառակ Մանուէլն էլ մօրից չէր հեռանում այդ օր. կարծես թէ այդ

հարսանիքը իրենց տանը չէր, ուրախութիւնը իրենցը չէր: Նա մօրից չհեռացաւ ամենեւին և ուրախացող ընկերներին չմիացաւ:

Գ.

Ապարանի հայ նահապետական ժողովրդի մէջ նորահարս տան փոքր սպասաւորն է, բայց չէ ծառան կամ ստրուկը (խօսքը մեծամասնութեան վրայ է), ինչպէս ոմանք գիւղ չտեսած քաղաքացիք գրում ու խօսում են. որովհետեւ նրան տան աւագները սիրում են, փայփայում են, որպէս իրենց նոր աշխատաւոր զաւակի: Նորահարսը միշտ ոտքի վրայ է լինում տան անդամներին ծառայելու համար: Մէկին պէտք է անկողին պատրաստել, միւսին ջուր տալ, երրորդին՝ ոտքերը հանել կամ լուանալ, չորրորդին կորած բանը որոնել, գտնել և տալ կայլն, նորահարսի պարտականութիւնն է: Մեծերին ծառայելու անտրտունջ և ուրախ պատրաստակամութիւնը, հեղութեան և խոհարհուրեան ընդունուած ձևերի պահպանութիւնը նորահարսին սիրելի են դարձնում տան մէջ, երբեմն նոյն իսկ տան զաւակներից աւելի: Նորահարսը մի անհնադանդութիւն ունենալու իրաւունք ունի, որ նոյն իսկ պատկառանքի և համեստութեան նշան է: Նա ամենից աւելի անուշադիր է զէպի իւր ամուսնու խնդիրը, հրամանը կամ առաջարկած ծառայութիւնը: Երբ տան մէջ միւս անդամները ներկայ են, ամուսնուն ծառայելը անյարմար, նոյն իսկ ամօթ է: Իսկ եթէ տան միւս անդամները հարսի ծառայութեան պէտք չունին, ամուսնու երրորդ զէմբով առաջարկած ցանկութիւնն էլ կատարւում է ըստ երեւութի՝ մի արհամարհական ձևով:

Նազլուի «հարսնութիւնը» այսինքն այն իմաստով ինչպէս նկարագրեցինք, մէկ ամիս միայն տևեց: Այդ ամսում Նազլուն մեծ ոյժ էր գործ դնում իւր վրայ ուրիշ հարսներին նմանիլ: Տանեցիքն էլ հետզհետէ իրենց կարծիքը նրա մասին դէպի լաւն էին փոխում. յուսալով թէ այդպէս էլ կշարունակուի:

— Այ կնիկ, ասում էր ծերունի Միքայէլն իւր կնոջը, մեր հարսն իրեն լաւ է պահում, աստուած տայ մենք սխալուած լինենք: Սաւգու ջան, աղջիկս, դիմում էր ծերունին աւագ հարսին, սիրիւ Նազլունին ինչպէս քո հարազատ քրոջդ, գուցէ թէ մեր կարծած դէպ հրեշտակ լինի. Աստուած իմ օճախին գուցէ կը խնայի և Թորոսենց էս մէկ աղջիկը լաւ կլինի:

— Հալիւոր, պատասխանում էր Շողերը, Աստուած ձէնդ լսի. բայց մեծանակ խօսք է թէ՛ «կաթի հետ մտածը հոգու հետ

կենի» և թէ՛ «եզերքը տես՝ կտան առ, մօրը տես՝ աղջիկն առ»։ Ես չեմ հաւատում թէ Նազլուն էն մօր աղջիկը չլինի։ Յուսանք։

—Նազլու ջան, քեզ մատաղ, ասում էր ամուսինը՝ Մելքոնը իւր կնոջ գիշերուան առանձին պահուն. դու գիտես որ քո պատճառով ես հօրս ու-մօրս աչքիցն ընկայ, նրանց համա-ձայնութիւնը զօռով եմ կորզել քեզ հետ պսակուելու համար, առանց նրանց օրհնութիւնն ստանալու. այնպէս խոնարհ, հնազանդ եղիր նրանց ու արուսով կեցիր, որ իմ սև երեսը սպիտակեցնես, ու ես քեզնով պարծենամ նրանց առաջ։

Սակայն Մելքոնի ազդեցութիւնը կարճատև պիտի լինէր։ Կար մի այլ ազդեցութիւն, որ Նազլուի դաստիարակութեան հիմքն էր դրել և շարունակում էր զօրանալ նրա վրայ։

Այդ նրա մօր ազդեցութիւնն էր։

—Նազլու ջան, էդ շները հետդ ինչպէս են վարւում, հարցրաւ մայրը, երբ առաջին անգամ աղջկան տեսութեան էր եկել և խնամոց հետ հարցուրար անելուց յետոյ, առանձնացել էին մայր ու աղջիկ տան չքօխը։ «Դրանց աչքերը թափի չէին ուղղւում որ դու իրենց տունը հարս գաս հմ. Դրողը տանի էն «գահգուկ» հալիւորին ու էն քաթառ պառաւին. իսկի արժի՞ որ դու նրանց հարսնութիւն անես։ Բն էն անպիտան Սաւգուլը. նա քեզ վրայ մեծութիւն պիտի անի հմ. չէ, ես չեմ թողնի այդ... Դնւ, Նազլու ջան, լաւ ծառայիր քո մարդուն։ Եթէ մի նկատողութիւն, մի ծանր խօսք էլ լսես թէ քո և թէ Մելքոնի մասին, իսկոյն պատմիր Մելքոնին, դեռ մի քիչ էլ զարդարելով, որ հասկանայ թէ իր ծնողներն ինչ պտուղ են։

Նազլուն իւր մօր աղջիկն էր։ Նրա ականջին իւր դաստիարակիչ մօր ձայնը սրնգի թովչութիւն ունէր։ Մօր խրատներն իւր սրտում աճեցնելու համար նա պատրաստ հող ունէր։

Մօր մի շարք այցելութիւնից յետոյ էր։ Օրերուց մէկ օր ծերունի Միքայէլը շտապով տուն մտաւ և դիմեց հարսներին, որոնք նստած հաց էին ուտում։

—Հարսներ, ապրիք, փայտս գտէք տուէք, կոջնակն եկաւ հասաւ մեր կտուրը, շուտով ժամ գնամ թէ չէ չեմ հասնի։

Հրամանը արագապէս կատարելու պարտքը իսկապէս նորահարսինն էր։

—Նազլու ջան, Նազլու, հայրիկի փայտը տուր, շտապեցրեց Սաւգուլը տեղիցը կանգնելով։ Բայց սա ոչ միայն տեղիցը չկանգնեց, այլ առաջին անգամը տեղերակնոջ հետ լեզուն բանալով պատասխանեց։

—Ինչի՞, դու անկ ես. մի հարս էլ դու: Ինչի՞ անպատճառ Նազլուն պիտի ծառայի այդ այլակերպին»:

Լսեց ծերունին այդ ձայնը և տեղն ու տեղը քարացաւ: Սաւգուլը գտաւ սկեսարի ձեռնափայտը և նրան տուաւ:

—Սաւգուլ ջան, լսեցի՞ր, դողդող ձայնով ասաց մեծ հարսին ծերունին նրա երեսին նայելով փայտն առնելիս: Հարսի ու սկեսարի աչքերն իրար հանդիպեցան. նրանք արտասուքով փայլում էին:

Ծերունին շուռ եկաւ դուրս գալու: Եկեղեցու ճանապարհը բռնելիս մտքամոլոր Միքայէլը մի տուն սաղմոս յիշեց ու ինքն իրեն բարձրաձայն արտասանեց. «Ասաց անդգամն ի սրտի իւրում թէ ոչ գոյ Աստուած»: Մեղայ քեզ Տէր. երևի յանցանք եմ գործել քո առջև, որ իմ տանս վրայ այս անէժժը դրիր յանձին անդգամի:

Նազլուի պսակից մէկ տարի յետոյ խաղաղութեան հրեշտակը իսպառ թողեց Մակարենց տունը: Վաղ առաւօտից մինչև ուշ երեկոյ լսելի էր Նազլուի կանչն ու ձիւրը: Այստեղ նա ամենադատարկ պատճառով անարգում էր տեգերակնոջը, այնտեղ պատռած երեսով վշտացնում էր սկեսուրին. մի ուրիշ տեղ ծաղրում էր անվայել ածականներով ծերունի սկեսարի ծերութեան տկարութիւնները, խայթում էր տեգորը՝ միշտ լըռակեաց Գասպարին: Շատ անգամ յաջողել էր նրան ստապատիր խօսքերով զրգռել Մելքոնին՝ ամուսնուն տեգերակնոջ և սկեսուրի դէմ և շատ անգամ էր կնոջ շողմքոր լեզուն իւր թոյնը լցրել Մելքոնի սիրտը, որ հաւատարմով կնոջ խօսքերին իւր ծնողների և եղբօր երեսն էր թռել, անպատիւ անելով նըրանց: Շատ անգամ Մակարենց շէմքը կոխող մուրացիկը, կոշնակով նրանց կտուրովն անցնող ժամկոչ Գասպարը, նախրահաց ժողուող նախրորդ Գրիգորը վրայ էին հասել պատահամբ Մակարենց տան կազ ու կռուին, որ տեղի էր ունենում Մելքոնի և իւրայնոց մէջ Նազլուի բանասարկութեամբ: Եւ շատ անգամ էին ափսոսացել այն տունը, որ մօտիկ անցեալում խաղաղութեան և սիրոյ հանգիստ էր միայն:

Նազլուի չար բարձի ձայնը Մակարենց տան պատերից դուրս եկաւ և գիւղի խօսակցութեան առարկայ դարձաւ: Ափսոսում էին ամենքը Մակարենց օճախը, որ պիտի քանդուէր (բաժանմամբ) և նախատինք էին ուղղում Նազլուի հասցէին: Միայն Թորոսնք և յատկապէս Նազլուի մայրն էր որ տնէ տուն ընկած բամբասանքը բերանին պաշտպանում էր ներբողելով

իւր աղջկան և ստայօղ մեղադրանքներ բարդուժ Մակարենց տան անդամների վրայ:

Մեկընի համար պարզուեցաւ բանը. նա պարզապէս զգաց որ երկու խոշոր յանցանք է գործել իւր ծնողների դէմ. մէկ որ անհնազանդ է գտնուել նրանց Թորոսենց աղջկան առնելով, մէկ էլ որ կնոջ խօսքերին հաւատալով շատ անգամ անարգել է իւր հարազատներին: Երկու յանցանքն էլ երկու իժ օձերի նման գիշեր ու ցերեկ սողոսկելով Մեկընի սիրտը ուտում, կռծում, լափում էին նրան: Սրտի խաղաղութիւն գտնելու համար, նա սկսաւ կռուփներով և փայտով մերթ ընդ մերթ թակել կնոջը, երբ վերջինս վէճի էր բռնուած լինում տանեցոց հետ: Սակայն Մեկընի ձեռքերը յոգնեցան թակելով, բայց Նազլուի լեզուն չդադարեց աղմկելուց: Ուեղճ ամուսինը յուսաբեկ եղաւ. ի՞նչ անէր. կնոջը յետ դարձնէր հօր տունը՝ դժուար բան էր: Նախ՝ չէր գնայ և երկրորդ՝ էլ ի՞նչ երեսով նա ապրէր այդ գիւղումը: Բացի դրանից, նա իւր այրուող սիրտը զովացնում էր իւր երկամեայ անդրանկին Պետրոսին համբուրելով, ինչպէս զրկուէր նրանից մօրը յանձնելով: Մոլորուել էր Մեկընը: Նրա ատելութիւնը դէպի կինը օրըստօրէ աւելանում էր և բանն այնտեղ հասաւ, որ առանձնութեան մէջ շատ անգամ սայլ քշելիս թէ մաճ բռնելիս, կալ անելիս թէ ոչխար արածեցնելիս նա իւր վշտից ուռչող կուրծքը իջեցնում էր դառն արտասուքներ հոսեցնելով աչքերից:

Ամուսնութեան երրորդ ձմեռը Մեկընը կամ իրենց կամ «Դօրչիներին» աղունը պատրուակ բռնելով գնում ջրաղացումն էր քնում, ջրաղացպան Յակոբի մօտ:

Մի գիշեր սանահէր Կիրակոսն աղուն էր բերել աղալու Մակարենց ջրաղացը: Մեկընը ջրաղացումն էր: Կիրակոսի աչքում նա շատ մաշուած երեաց ու տխուր: Հասկացաւ Կիրակոսը թէ նրա սրտումը ցաւ կար, բայց Մեկընին վիշտ չպատճառելու համար ոչ մի հարցմունք չարաւ այդ մասին: Մեկընը ծառայի նման կատարում էր սանահէր Կիրակոսի գործը. բեռները քակել, ցորենն օղումի մէջ լցնել, ալրանից ալիւրը հանել, այդ բոլորը Կիրակոսի փոխարէն կատարում էր Մեկընը, որը կարծես իւր յօժարակամ ծառայութեամբը աշխատում էր մի ծանր քար գլորել իւր ճնշուող սրտից: Նա նոյն իսկ ուղիղ չէր նայում սանահօր երեսին, կարծես նրա դէմ մի յանցանք գործած լինէր: Երբ նրանք պատրաստուում էին հանգստանալու Մեկընը դարձաւ ջրաղացպանին.

— Յակոբ ջան, այսօր դու գնա՛ ձեր տունը քնիր, երե-

խաներիդ տես. ես միայն կ'մնամ այս գիշեր այստեղ և սանահօրը կօգնեմ: Զրադացականը սրտի գոհութեամբ տուն շտապեց:

Մեկընդի սիրտը լցուել, ուռել էր ներքին յուզմունքից. նա ուզում էր մէկի առաջ իւր սիրտը բանալ և այդ մէկը միայն սանահէր Կիրակոսը կարող էր լինել: Եւ ահա նա պատրուակով ջրադացականին տուն զրկեց:

Կիրակոսը թիկն տուաւ ջրադացի աղքատիկ անկողնին. իսկ Մեկընդը մէջքը սեանը դէմ տալով ծնկների վրայ նստեց նրա դիմացը ու գլուխը քարշ ձգելով դէպի գետին, ընկղմուեցաւ մտածութեան մէջ: Հասկացաւ Կիրակոսը թէ Մեկընդը դարդ ունի սրտումը, ուզում է բայց չի կարողանում արտայայտել, ու ինքը օգնութեան հասաւ.

— Քաւոր Մեկընդ, փոքրիկդ ինչպէս է, առողջ է, քաւորակնոջ պէս սիրուն է:

— Օղորմի հօրդ սանահէր, որ խօսք բացիր, թէ չէ սիրտս պիտի պատուէր, եթէ չխօսէիր: Ու խեղճ Մեկընդի աչքերից ժայռից դէպի ցած յանկարծակի թափուող հեղեղի նման հոսեցին արտասուքները:

— Երեխայ խօ չես, սիրելի, ի՞նչ եղաւ քեզ, ամօթ չե՞ որ լաց ես լինում. ի՞նչ կայ լալու, փառք Աստուծոյ, — աշխատեց հանգստացնել նրան Կիրակոսը:

— Ուղիղ ես ասում, սանահէր. ոչ սրտիս կրակը կարող է այրել ոչնչացնել իմ յանցանքը, ոչ արտասուքս կարող է լուսնալ իմ խղճիս վրայ թանձր նստած յանցագործութեան մոխիրը: Ուղիղ է, իզուր եմ լալիս, բայց արցունքս զսպելու ոյժ էլ չի մնացել մէջս: Սանահէր, Կայէնը միայն իւր Աբէլ եղբօրն սպանեց ու Աստուծոյ անէծքին արժանանալով դադար չունէր աշխարհքի վրայ: Ես ոչ միայն եղբօրս, այլ և հօրս ու մօրս, ամբողջ մի գերդաստան եմ սպանել ու Կայէնից շատ աւելի անէծք եմ ժառանգել ու նրանից աւելի եմ տանջւում: Ծնողներս կենդանի մեռած են և ես եմ սպանիչը անհնազանդութեան դանակով: Ես մոլորուեցայ ու սատանի տնից օրհնութիւն բերելու գնացի, բայց սատանան իւր ունեցած՝ անէծքը տուաւ ինձ: Իմ կինը դիւակաւն ծնունդ է ու իմ թշուառութեանը չափ չկայ: Երեք տարի է որ մեր տունը խնդում չի տեսել իմ անըզգամ կնոջ երեսից: Ձեռքս անարժան արիւնով շաղախել չեմ կարող, մանաւանդ որ կինս սիրելի տղեկիս մայրն է. միւս կողմից՝ չարութիւնը զսպել չեմ կարողանում, որին զոհ են դառնում ծնողներս: Միայն մի ելք եմ մտածել, սանահէր. տուր քո բարի խորհուրդդ ինձ անպիտանիս, որ քո խօսքն էլ

չսեցի, երբ պէտք էր լսել: Սանահէր Կիրակոս, մտածել եմ հօրս, մօրս ազատել կնոջս ձեռքէց: Դրա համար մի հնար կայ միայն. ուզում եմ բաժանուել. մի «քօխտիկ» շինել, որ իմ անիրաւ կնոջս, որպէս վիզս ընկած մեղքս, առնեմ և հեռանամ հայրական օճախիցս, որի յարկի տակ մնալու արժանի չենք ոչ ես և ոչ կինս: Ի՞նչ ես ասում, սանահէր:

— Ուղիղն ասեմ, քաւոր Մելքոն, այդ մտքիդ շատ եմ հաւանում. դա քո ազնուութիւնն է. Եղածն անդառնալի է, այդ քո բաղդն է, բայց մեղք են ծնողներդ, նրանց խղճալ պէտք է: Ես էլ շատ եմ ցաւում որ կինդ այդպէս դուրս եկաւ, բայց չեմ կարող ծածկել, որ ամէնքն էլ չեն հաւանում նրա վարմունքը ձեր տան հետ: Լաւն էլ էն է, որ բաժանուես, թէ ծնողներդ մի քիչ հանգիստ կը լինին, թէ խօսք ու զրոյցն էլ կպակսի:

Մելքոնը թեթեւացած սրտով մեկնուեց սանահէր Կիրակոսի կողքին և ջրաղացաքարի միակար գոգոցի և չախչախի միապաղաղ չխկչխկոցի ազդեցութեամբ հանգիստ քուն մտաւ:

Հետեւեալ օրը մինչև երեկոյ Մելքոնը տուն չգնաց. նրանում հայրական տնից բաժանուելու վիշտը և անխուսափելի անհրաժեշտութիւնը կատաղաբար կռւում էին և Մելքոնը ոյժ գործ դնելով իւր վրայ աշխատում էր բաժանման վճիռը դօրացնել իրենում:

Արևը վաղուց մայր էր մտել, երբ նա տուն եկաւ: Նա յուշիկ քայլերով տուն մտաւ: Տան ճրագը վառած չէր: Երդիկի աղօտ լուսով նա նկատեց, որ երեխայի օրօրոցի կողքին փռուած քնած է կինը և ուրիշ ոչ ոք չկայ: Նա մի վայրկեան կանգնեց, նայեց կնոջ վրայ և բոցոտ հառաչանքով արմնջաց. «Երանի թէ էլ չվերկենայիր»: Նա հայեացքը դէպի մանկան օրօրոցը դարձրեց ու՝ չգիտենք ինչ անցաւ մտքով, աչքերն արցունքով լցուեցան: Շտապեց դուրս գնալ և մտնել «յօդէն» ուր՝ հաւատացած էր թէ կգտնի ծնողներին, եղբարցն ու հարսին:

Ծերունի Միքայէլը յօդայի աջ թմբան վերի ծայրում, բուխարու մօտ ծնկները ծալած և մէջքովը սեանը յենուած նըստած էր թութունի երկար չիբուխը ձեռքին ու ծխում էր ծանր, հանդարտ ներշնչումով և արտաշնչումով: Նրա դիմացը միւս թմբան վրայ աջ արմունկին յենուած ու ձախովը քնած Մանուէլի իրանը գրկած թինկնած էր Շողերտատը: Նրա ոտքերի տակը նստած էր Սաւգուլը, իսկ հօր ոտքերի մօտ՝ Գասպարը: Նրանք լուռ և մտախոհ էին, երբ Մելքոնը ներս մտաւ:

— Մելքոն ջան, որդի, դարձաւ նրան հայրը քաղցր յանդիմանութեամբ, ախր բեզ ի՞նչ է եղել, որ տուն չես գալիս.

փառք Աստուծոյ ջրաղացական ունինք: Օր ու գիշեր տուն չես գալիս: Մենք էլ անհանգիստ ենք լինում: Մայրդ էլ այսօր բեզ համար լալով քօռացաւ. ուզում էր գալ ետեւիցդ, ես չթողի թէ ցուրտ է:

Մելքոնն առանց մի բառ անգամ պատասխանելու անշարժ կանգնած մնաց յօդի մուտքում: Լոկեցին և միւսները: Յանկարծ նա օրօրուեց, անհաստատ բայերով յառաջ եկաւ և եղբօր դիմացը հօր առջև կանգնեց ու սոսկալի ոյժ գործ դնելով իւր վրայ դարձաւ հօրը կցկտուր և դողդող ձայնով.

— Հայրիկ... նանի... Գասպար... Սաւգուլ ջան... ես... ես... ես ուզում եմ ձեզնից բաժանուել: Ես արժանի չեմ էս տան յարկումը մնալու: Աստուած պատժեց ինձ իմ անհնազանդութեան համար: Ես արժանի եմ, որ մի անդամի ձեռքում դուրսեմ, բայց դուք անպարտ էք և չպէտք է տանջուիք: Հայր, տուր քո անառակ որդուդ մի հեռաւոր անկիւն, որ ես քարշ տամ տանեմ անէծքը քո օրհնեալ տնից: Թոյլ տուր բաժանուեմ, հայր, և... և...

Էլ չկարողացաւ Մելքոնը խօսքը շարունակել. նրա ծնկները ծալուեցին և նա ընկաւ գետին, ձեռքերը հօր ոտքերին փառելով:

Կարծես ցամքեց արիւնը ծերունու սրտում. արձան դարձաւ նա: Շողեր տատը ներքին մոմուռից մի ճիւղ արձակեց և հունքուր-հունքուր հեկեկաց: Սաւգուլը խեղդուած հեծկլտանքով ծնկաչոք տագեր վզովը փարուեցաւ անվերջ համբոյրներ դրոշմելով նրա գլխին: Իսկ Գասպարը մողիկ մողիկ լաց եղաւ, ինչպէս մի մատաղահաս տղայ:

Երբ արտասուքի առաջին յորձանուտ տարափն անցաւ ու սրտերը փոքր ինչ հանգստացան, ծերունի Միքայէլը որդու թևիցը բարձրացնելով նստեցրեց թմրան վրայ, ցամքած ձեռքերով գրկեց նրա գլուխն ու պաղ շրթունքներով հպաւ ճակատին: Ապա ձախ ձեռքը նրա ուսի վրայ դնելով խօսեց.

— Մելքոն ջան, դառնուկս, սիրտդ թող չնեղանայ: Դու էլ մեղաւոր չես քո ամուսնութեան մէջ: Վնաս չունի, բաղդ է դա, ճակատագիր: Քո կիսն էլ մեր որդին է. վնաս չունի, երիտասարդ է դեռ, թերևս լաւանայ: Բայց եթէ, որդի, յուզուած ձայնը բարձրացրեց ծերունին, եթէ Նազուրի սիրտը նոյնիսկ դեմբի լէգէօնի բնակարան լինի, եթէ ամեն օր անլուր անարգանք տայ ինձ ու մօրդ, եթէ շիկացած երկաթով ձերացած աչքերս փորէ, ես աւելի լաւ կհամարեմ այդ ամենը տանել, քան իմ կենդանութեան ժամանակ յօժարել որ դու ուրիշ յար-

Վի տակ ապրես, որ իմ շէն տունս քանդուի, իմ օրով իմ տը-
ղէրքս բաժանուին: Չէ, որդի, այդ իմ թասիքս չի տանի: Իմ
անցումով ետեւ, դո՛ւ գիտես: Ի՞նչ ես ասում Գասպար ջան,
Սաւգու ջան, վերջացրեց ծերունին որդու և հարսի հաւանու-
թեանը դիմելով:

Երկունս էլ չկարողանալով խօսք արտասանել իրենց ան-
կեղծ հաւանութիւնը գլխի նշաններով հասկացրին ծերունուն:

Մեկընը գինաթափ եղաւ: Նա այս անգամ չուզեց հօրն
անհնազանդ լինել: Նա էլ իւր մտքումը վճիռ արաւ լուրթեամբ
կրել վիշտը այն մեծահոգի հարազատների հետ, որոնք այնչափ
սիրում էին նրան և որոնցից բաժանուելն իսկապէս մահուա-
նից առաւել դառն պիտի լինէր հէնց իրեն համար:

ՊԱՏՐԻԿ

(Վերջը միւս անգամ)